

ΠΟΙΟΣ Ο ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ ΤΟΥ ΤΕΤΡΑΜΕΡΟΥΣ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΨΕΥΔΟ-ΚΑΙΣΑΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ; *

Ἐν Migne, PG 38, 852 – 1189, φέρεται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Καί-
σαρος ἔργον, οὗ ὁ πλήρης τίτλος ἔχει ὡς ἑξῆς: «Καيسαρίου τοῦ σοφω-
τάτου, τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ὁμαίμονος
Διάλογοι τέσσαρες. Πεύσεις προσαχθεῖσαι ἀπὸ Κωνσταντίου, Θεοχα-

* Ἀνακοίνωσις γενομένη ἐν τῷ Θ' Διεθνεῖ Συνεδρίῳ Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἐν
Θεσσαλονίκῃ (12 – 25 Ἀπριλίου 1953). Ὀλίγας ὥρας πρὸ τῆς ἀνακοινώσεώς μου ὁ
φίλος συνάδελφος ἐν Ρώμῃ κ. C. Giannelli μοι συνέστησε τὸν ἐκ Βελιγραδίου Δρα
κ. F. Barišič, ὅστις μοι ἐπέδωκεν ἀνάτυπον μελέτης του, φερούσης ἐκτὸς τοῦ σερ-
βικοῦ καὶ τὸν λατινικὸν τίτλον: Quando et ubi Pseudo-Cæsarii Dialogi compo-
siti sint quaeritur. Βελιγράδιον 1952 (σ. 23). Ἐκ τῆς ἐν τέλει λατινικῆς περιλή-
ψεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ τίτλου τῆς μελέτης ταύτης ἐπίσθην, ὅτι αἱ γνῶμαι τοῦ Δρος
Barišič διέφερον τῶν ἡμετέρων. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ ἀνωτέρω μελέτη ἄφινεν ἄλυτον
τὸ κύριον πρόβλημα τοῦ ποῖος ὁ συντάκτης τοῦ τετραμεροῦς Διαλόγου τοῦ Ψευδο-
Καيسαρίου, ἡ λύσις τοῦ ὁποίου θὰ ἔδιδεν αὐτομάτως ἀπάντησιν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ
συναφῆ ἐρωτήματα τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως τοῦ ἔργου. Ἀκριβῶς
δὲ περὶ τὸ κύριον τοῦτο πρόβλημα ἐστρέφετο ἡ ἡμετέρα ἀνακοίνωσις. Ἀπέφυγα νὰ
ἐπιβαρύνω μὲ βιβλιογραφικὰς σημειώσεις τὴν περιληπτικὴν ἀνακοίνωσίν μου, ἐπειδὴ
προτίθεμαι ν' ἀσχοληθῶ εὐρύτερον δι' εἰδικῆς καὶ ἐκτενοῦς μελέτης ἐπὶ τοῦ ὅλου
θέματος. Τὴν ἀνάλυσιν τῆς παλαιότερας βιβλιογραφίας καὶ τὰς διαφόρους τῶν δια-
φόρων ἐπιστημόνων ἀπόψεις ἐπὶ τῆς γνησιότητος ἢ μὴ τοῦ Διαλόγου, εὑρίσκει τις
ἐν τῇ ἀνωτέρω μελέτῃ τοῦ κ. Barišič. Δι' ἐμὲ ἀπετέλεσεν εὐχάριστον ἐκπληξιν, ὅτι
καὶ ὁ σεβαστὸς ἐν Βρυξέλλαις καθηγητῆς κ. Grégoire μοι ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἐπὶ δύο
ἑξάμηνα ἀπσχόλησεν αὐτὸν καὶ τοὺς μαθητάς του τὸ πρόβλημα τοῦ Ψευδο-Καίσα-
ρίου καὶ τῆς Τετραβίβλου αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου δὲ τοῦ 1953 παρακολουθεῖ
τὰς ἡμετέρας παραδόσεις ὁ Γάλλος κληρικὸς καὶ θεολόγος κ. Duprey, ὅστις, καθ' ἃ
μοι εἶπεν, ἀσχολεῖται ἐπίσης περὶ τὸν Ψευδο-Καίσαριον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν τῷ ἀνω-
τέρω Συνεδρίῳ γενομένη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. C. Giannelli ἀνακοίνωσις: «Μία
editio maior τῶν quaestiones et dubia τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ», ἐπὶ
τῇ βάσει τοῦ cod. Vat. gr. 1703 s.X., ἐφάπτεται κατ' οὐσίαν τῶν προβλημάτων
τοῦ Διαλόγου τοῦ Ψευδο-Καيسαρίου. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος τῆς ἀνακοινώσεώς
μου ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, χαιρετίζω τὴν σύγχρονον
ὑπὸ πολλῶν ἐπιστημόνων διαπραγματεύσιν τοῦ αὐτοῦ περίπου θέματος, ἐπὶ μακρὸν
ἐγκαταλειφθέντος καὶ παραμεληθέντος.

ρίστον, Ἀνδρέον, Γρηγορίου, Λόμνον, Ἰσιδώρου, Λεοντίου ἐπισηκρίτω Καίσαρι τῷ ἀδελφῷ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ, δπηνίκα ἐκρατήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει διδάσκων ἐπὶ ἔτη κ'. Τὸ ἔργον σήμερον περιλαμβάνει 197 «πεύσεις», ἧτοι ἐρωτήσεις, καὶ ἰσαρίθμους ἀποκρίσεις. Ἐκ προοιμίου τὴν Βίβλον ταύτην χαρακτηρίζομεν ἀδιστάκτως ὡς μὴ γνησίαν. Εἶναι δὲ πολὺν περιεργον τὸ γεγονός, καθ' ὃ θεολόγος ἐπιστήμων τῆς περιωπῆς τοῦ Zahn ἐζήτησε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν γνησιότητα τοῦ ἔργου τούτου ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte, 38 (1920), 313 ἐ., πρὸς ἀντίκρουσιν μάλιστα τοῦ Seeck¹, ἀρνούμενου ταύτην.

Εἰς τὴν περιληπτικήν, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀποδεικτικήν ἔκθεσιν τοῦ Seeck προστεθήτωσαν καὶ ταῦτα :

α) Ἡ ἀρχαία παράδοσις ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἔργου τούτου. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ὁ μέγας Φώτιος, ὅστις ἄλλωστε μετ' ἀμφιβολίας ἐκφράζεται τόσον ὥς πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν τοῦ συντάκτου, ὅσον καὶ περὶ τοῦ Καίσαριου, ὡς δῆθεν συγγραφέως τούτου. Ἰδού τί λέγει ὁ Φώτιος ἐν κώδ. 210 τῆς «Βιβλιοθήκης» αὐτοῦ² : «Ἀνεγνώσθη καὶ Καισαρίου Βίβλος, ἐν ἣ κεφάλαια περιείχετο Ἐκκλησιαστικά, τοῦτο μὲν ῥητῶν ἀναπτύξεις, τοῦτο δὲ συζητήσεων ἐπιλύσεις, κ' καὶ σ'. Ὁ μὲν ἀνὴρ ἔοικε νεάζειν τε, καὶ πρὸς γονὰς μὲν λόγων καὶ μάθησιν τῆς τε θύραθεν σοφίας καὶ τῆς ἡμετέρας σφριγᾶν, δεῖσθαι δ' ὅμως οὐκ ἐλαχίστων, ἵνα συντόμως εἴπω, εἰς τὸ μὴ καταισχύειν τὰς δρμάς. Πλὴν σαφὴς τέ ἐστι τὴν φράσιν, εἰ καὶ πρὸς ποιητικὰς ἐκνεωτερίζει λέξεις πολλάκις, καὶ τὸ κοινὸν τῆς συντάξεως μετιὼν ἐστιν, ὅπου ἐπ' ἑλαττον φέρεται καὶ τούτου, καὶ πρὸς τὴν τῶν δογμάτων ἀκρίβειαν ὀλίγων ἀντὶ τοῦ δεῖ. Εἰς ἐρωτήσεις δὲ καὶ ἀποκρίσεις μεθ' ὅποβολῆς προσώπων τὸ τοῦ λόγου σχῆμα πεποιήται. Εἶναι δὲ φασὶ Γρηγορίου, οὗ τὸ Θεολόγος ἐπώνυμον, τὸν συγγραφέα ἀδελφόν.» Ἐν ἀρχῇ τῆς κρίσεως τοῦ ὁ Φώτιος οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ τίς εἶναι ὁ Καισάριος. Γράφει ἀπλῶς : «Ἀνεγνώσθη Καισαρίου Βίβλος». Ἐν τέλει μόνον προστίθῃσιν : «εἶναι δὲ φασὶ Γρηγορίου, οὗ τὸ Θεολόγος ἐπώνυμον, τὸν συγγραφέα ἀδελφόν». Τὸ «φασὶ» ἐκφράζει προδήλως τὴν ἀμφιβολίαν τοῦ κριτικωτάτου πατριάρχου. Ὁ Galland³ ἐν τοῖς Προλεγόμενοις τοῦ ἐκφράζει τὴν ἀμφιβολίαν μήπως οἱ «Διάλογοι τέσσαρες», οὓς ἔχομεν ἡμεῖς σήμερον ἐν 197 Ἐρωτήσεσι καὶ Ἀποκρίσεσι, δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ἔργον, ὅπερ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Φώτιος, ἐφ' ὅσον οὗτος ἀναφέρει 220 Ἐρωτήσεις καὶ Ἀποκρίσεις. Ἀλλ' ὁ λίαν περιεκτικός, ὅσον καὶ κριτικὸς χαρακτηρισμὸς τοῦ ἔργου ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου

¹ Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie, Stuttgart 1897, τ. 3/1, στλ. 1298/1300, ἐν λ. Cæsarius.

² Migne, PG 103, 689.

³ Migne, PG 38, 847.

πατριάρχου ἀποδεικνύει, ὅτι περὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος πρόκειται. Καὶ ἡ ἀπλὴ ἀνάγνωσις τοῦ περιεχομένου πείθει, νομίζω, ἀκραδάντως περὶ τούτου ¹.

β) Τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν περίφημον ἱατρὸν Καισάριον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ἐφ' ὅσον ὁ ἴδιος ὁ Γρηγόριος οὐδαμοῦ ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ κατέλιπε σύγγραμμά τι. Ἐπὶ πλέον ὁ τίτλος τοῦ ἔργου εἶναι ἀνακριβὴς καὶ παραπειστικός. Ὁ Καισάριος οὔτε «ἐκρατήθη» ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὔτε «ἀσκηρίτης» ἐγένετο, οὔτε πολλῶ ἦτιον «εἵκοσιν ἔτη» ἔμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ τὸ πρῶτον ἦλθεν ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἔνθα ἐσπούδαζε, περὶ τὸ 356, ὅπως συναντήσῃ τὸν ἀδελφόν του Γρηγόριον, μέλλοντα ἀπ' Ἀθηνῶν νὰ διέλθῃ ἐκ τῆς πρωτευούσης, ἵνα κοινῇ οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐπανέλθωσι μετὰ τὰς σπουδὰς τῶν οἴκαδε. Τοῦτο δὲ ἐγένετο καὶ διὰ νὰ γνωρίσουν τὴν πρωτεύουσαν καὶ διὰ νὰ ἐρευνήσῃ πιθανώτατα τὴν κατάστασιν ὁ Καισάριος πρὸς ἄσκησιν τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Καὶ πράγματι περὶ τὸ 361 ἀκόμη, ἐπὶ Κωνσταντίου (353 - 361) αὐτοκράτορος, ὁ Καισάριος καλεῖται εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν ², ὀνομασθεὶς Ἀρχίατρος καὶ Κόμης ³. Διετήρησε τὴν θέσιν του καὶ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ, ἀλλὰ κατόπιν τῶν ἐκβιαστικῶν προσπαθειῶν τοῦ παραβάτου αὐτοκράτορος, ὅπως ἀρνηθῇ τὸν Χριστιανισμόν, ἠναγκάσθη εἰς ἀποχώρησιν περὶ τὸ 363. Ἐπέστρεψε, μετακληθεὶς ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Ἰοβιανοῦ (363 - 364) καὶ Οὐάλεντος (364 - 378), περὶ τὸ 364, ἵνα μετ' ὀλίγον ἀναλάβῃ τὸ ἀξίωμα «τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν θησαυρῶν καὶ ταμίου τῶν δημοσίων χρημάτων» ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας (Comes sacrum largitionum) ⁴. Περὶ τὸ 368 μικροῦ δεῖν εὑρίσκειν οἰκτρὸν θάνατον ἐκ φοβεροῦ σεισμοῦ ⁵. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἐξ ἀσθενείας περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ 368 ἔτους ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 369, ἐφ' ὅσον ἤδη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 369 μνημονεύεται ὁ διάδοχός του Ἀρχέλαος ἐν Cod. Theod., IV, 12, 6. Πρβ. IX, 21, 7· X, 21, 1. Ὅρα καὶ τὴν Ἐπιστ. ὑπ' ἀριθ.

¹ Περὶ τοῦ βίου τοῦ Καισαρίου διελάβομεν ἐκτενῶς ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν «Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἦτοι τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ καὶ ὁ πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον Ἰκονίου συγγενικὸς αὐτοῦ δεσμός. Πατρολογικὴ καὶ Γενεαλογικὴ Μελέτη», ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 70 - 89, ἔνθα καὶ πλήρης ἀνάλυσις τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Γρηγορίου καὶ τῶν Ἐπιγραμμάτων αὐτοῦ. Ὅρα καὶ Seeck, ἐν Pauly - Wissowa, Real-Encyclopädie, 3/1, στλ. 1298 - 1300. Ἐπίσης V. Casoli, Cesario medico del sec. 4, Modena 1931 καὶ F. Barišič, μν.ῃ.

² Migne, PG 37, 32/3.

³ Migne, PG 37, Ἐπιτάφ. 10.

⁴ Ὅρα Migne, PG 35, 261. Πρβ. καὶ Λόγον Ζ', αὐτόθι, 35, 793 ε.

⁵ 11 Ὀκτωβρίου 368: Mommsen, Chron. min., 1241. Σωκρ., Ἐκκλ. Ἰστ., IV, 11.

ΚΘ' τοῦ Γρηγορίου τοῦ ἔτους 369 πρὸς τὸν ἑπαρχον Κωνσταντινουπόλεως Σωφρόνιον ¹.

ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Διάλογος Α' – Ἀπὸ τῆς πρώτης «Πεύσεως» (=ἐρωτήσεως) οἱ ἐρωτῶντες ἐμφανίζονται «τὴν πολύζαλον τοῦ βίου διαπλέοντες θάλασσαν καὶ τοῖς κύμασι τῶν αἰρέσεων διαφόρως περιαντλούμενοι καὶ μηδαμοῦ λιμένα λογικὸν εὐρίσκοντες» ², ὅπερ σημαίνει ὅτι προηγήθησαν ἀγῶνες ποικίλοι κατὰ διαφόρων αἰρέσεων, ὅθεν καὶ δέονται τοῦ «φιλοτέκνου Πατρός», ἥτοι τοῦ ἀγνώστου ἀντιρρητικοῦ συντάκτου τοῦ ἔργου, ὅπως «τὰ περὶ τῆς προσκυνητῆς καὶ ἀγίας Τριάδος καὶ ἐτέρων κεφαλαίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς» ἐκθέσῃ εἰς αὐτούς, «ὅπως μὴ πλανῶνται σὺν τοῖς ματαιόφροσιν, ἀλλ' ἐνισχυόμενοι τῇ αὐτοῦ κατὰ τὴν χίρσει, τοῦ κοσμοκτοῦ κλύδωνος κατὰ μικρὸν ἀποφῆται ἑαυτοὺς ἀπαγάγῃ καὶ εἰς τὸν ἀκτύμονα Χριστοῦ λιμένα τὸ ψυχικὸν σκάφος αὐτῶν εἰσελάσαι σπουδάσωσι, τῇ ἐκείνου μελιρρύτῳ νοουθεσίᾳ ἐπόμενοι» ³. Μετὰ τινος, συνηθεστάτας τοῖς μοναχοῖς, ταπεινολογίας καὶ δισταγμοῦς, ὁ «φιλοτέκνος Πατήρ» ἀποφασίζει ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν παράκλησιν τῶν «ἀξιαγάστων ἀδελφῶν», «τῶν φίλων καὶ τιμιωτάτων» ⁴, «οὐκ οἰκεῖά τινα ἢ αὐτοσχέδια φράζων, ἀλλ' ὅσα τῶν δοιδίμων καὶ μακαρίων Πατρῶν τοὺς λειμῶνας ἐπελθὼν τῆς ἐκείνων ῥοδωνιᾶς συνήγαγεν» ⁵ ἀναπτύσσων. Οὕτω πως ἀναπτύσσων τὸ Περὶ Ἀγίας Τριάδος ζήτημα, ἀναιρεῖ κατὰ πρῶτον «ἀλόγους καὶ βλασφήμους φωνὰς ἐνίων, λεγόντων, κτιστὸν μὲν εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τῷ Πατρὶ ἰσόμοιον· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐν ὑπηρέτῳ καὶ ἀποστόλου τάξει τετάχθαι» ⁶ ἐπὶ τῇ βάσει χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐκθέτων τὸ περὶ τῶν Τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος δόγμα. Διαλαμβάνει δ' ἐπίσης περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ὄρων «οὐσίας» καὶ «ὑπόστασις» ⁷, τῆς ταυτότητος τῶν ἐννοιῶν «προσώπου» καὶ «ὑποστάσεως», τῆς «μονοφωνίας τοῦ Τρισαγίου» ἐν ἐνικῷ, οὐχὶ δὲ πληθυντικῷ ἁριθμῷ λαμβανομένου, καὶ τοὺς ὅρους «κτιστός» – «ἄκτιστος» «κατὰ τοὺς Ἀρειανοὺς μύθους καὶ τοὺς λοιποὺς ματαιόφρονας» ⁸ ἀπορρίπτων, ἀνα-

¹ Migne, PG 37, 64/5.

² Migne, PG 38, 853.

³ Αὐτόθι.

⁴ 38, 856.

⁵ Αὐτόθι.

⁶ 38, 857.

⁷ 38, 869.

⁸ 38, 869.

πτύσσει ἐν συνεχείᾳ τὸ περὶ τῆς «*ὁμοουσίου Τριάδος*» δόγμα, οὐ μόνον κατὰ τοῦ Ἀρείου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ Μακεδονίου¹. Περαιτέρω ἀναφέρει τοὺς Μανιχαίους, τοὺς Δοκητὰς καὶ Ἀλόγους². Ἐν τῇ Μ' Πεῦσει τίθεται τὸ ἐρώτημα : «*Τί οὖν νομίζεις τὴν Παρθένον Μαρίαν, κτιστὴν ἢ ἄκτιστον ; καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς σῶμα τοῦ Χριστοῦ ; καὶ πῶς προσκυνεῖς τῷ Χριστῷ ;*», ὅπερ προφανῶς προϋποτίθησι τὰς Χριστολογικὰς ἑριδας τοῦ Ε' αἰῶνος³. Ἐν ταῖς ΜΒ' καὶ ΜΓ' Ἐρωτήσεσι καὶ πάλιν ὁ λόγος περὶ Ἁγίου Πνεύματος, ἐν δὲ ΜΔ' Πεῦσει ἐρωτᾶται ὁ ἄγνωστος συντάκτης τοῦ ἔργου *Περὶ τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεως καὶ τῆς εἰς ἐπτά τάγματα τούτων διαιρέσεως*⁴. Ἐν Ἐρωτήσει ΜΗ'⁵ προβάλλεται ἡ ἀπορία : «*Εἰ ἀσώματοί εἰσιν οἱ ἄγγελοι, πῶς γυναιξὶν ἐμίγησαν, ἐξ ὧν προήλθον οἱ γίγαντες ;*», ἐν συνεχείᾳ δὲ λόγος γίνεται περὶ τοῦ ἐκπεσόντος «*διαβόλου*»⁶. Ἀπὸ τῆς Ν' Πεῦσεως⁷ λόγος γίνεται *Περὶ τῆς Δημιουργίας*, συμφώνως πρὸς τὴν θεόπνευστον ἀφήγησιν τοῦ Βιβλίου τῆς Γενέσεως, μέχρι καὶ τῆς Ρ' Πεῦσεως, ἥτοι μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου Διαλόγου.

Διάλογος Β' – Πρὸς σύνδεσιν μετὰ τῶν πρότερον λεχθέντων ἄρχεται ἡ ΡΑ' Πεῦσις διὰ τῶν ἐξῆς : «*Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν σου χθὲς πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας εἰπόντος, ἄψυχον εἶναι τὴν γῆν· εἰ ἄψυχός ἐστι, πῶς ἀπογεννᾷ τὰ ἔμψυχα, βοῦν, πρόβατον,λέοντα, δράκοντα καὶ τὰ ἐξῆς γένη κτηνῶν καὶ ἐρπετῶν καὶ θηρίων καὶ τῶν λοιπῶν ;*»⁸. Μετὰ περιεκτικὴν ἀπάντησιν τοῦ τεθέντος ἐρωτήματος, ὁ λόγος ἐν συνεχείᾳ στρέφεται εἰς τὴν *Δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου*⁹, ὁ δὲ ἄγνωστος συντάκτης τοῦ ἔργου φαίνεται ἀποδεχόμενος τὴν θεωρίαν τοῦ Creatianismus. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ καὶ πάλιν ἐπιτίθεται κατὰ τῶν Μανιχαίων, ἐλέγχων τούτους ὡς «*εἰκαιολόγους καὶ ματαιόφρονας*»¹⁰, κάμνει λόγον αὐθις περὶ ἀγγέλων, οὓς «*λογικὰ πνεύματα καὶ λειτουργικὰ*» ὀνομάζει¹¹, ὁμιλεῖ περὶ Μάγων καὶ τοῦ ἐμφανισθέντος αὐτοῖς «*Ἀστέρος*», ὃν «*ἄγγελον*» ἀλληγορικῶς ἐκδέχεται¹², ἐκτίθησι τὰ περὶ Ἀβραάμ

¹ Αὐτόθι, Πεῦσις ΙΔ' - ΙΘ'.

² 38, 885 ἔ.

³ 38, 905 ἔ.

⁴ 38, 912/3.

⁵ 38, 917.

⁶ 38, 920.

⁷ 38, 921 ἔ.

⁸ 38, 965/8.

⁹ 38, 968 ἔ.

¹⁰ 38, 968.

¹¹ 38, 972.

¹² 38, 973.

καὶ τῆς ἀστρολογίας τούτου ¹, ἀναιρεῖ τὴν Ἑλληνικὴν μυθοπλασίαν, ἐκθέτων τὰς μυθικὰς παραδοξότητας τῶν διαφόρων λαῶν ², διὰ τὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῆς περὶ αὐτομάτου γενέσεως Δημοκριτείου θεωρίας ³.

Διάλογος Γ' -- Ἡ σύνδεσις τοῦ παρόντος Διαλόγου πρὸς τὸ τέλος τοῦ προηγουμένου γίνεται διὰ τῆς φράσεως: «*Χθὲς τῆς ὥρας κατεπειγούσης, σήμερον ἡμῖν τὰ λείψανα τῆς τραπέζης ἐκείνης ἀπόδος, τὰ περὶ νυκτὸς ἡμῖν πλατυτέρως σαφηνίζων, καὶ διὰ τί ἡ ἀρχέγονος ἡμέρα, οὐδ' πρώτη παρὰ τῆς Γραφῆς εἴρηται, ἀλλὰ μία*» ⁴. Τὸ κατεπείγον δὲ τῆς ὥρας ἐδικαιολόγησεν ἐν τῇ προγενεστέρᾳ «*Ἀποκρίσει*» ⁵ διὰ τῶν λέξεων: «*νῦν ἡμῖς τοῦ καιροῦ ἐπὶ τὴν θείαν τῶν μυστικῶν τελετὴν συνωθοῦντος καὶ τοῦ θιάσου καραδοκοῦντος*», λίαν ἐνδεικτικῶν τῆς *μοναχικῆς* ιδιότητος τοῦ ἀγνώστου συντάκτου τοῦ ἔργου, ἐπειγομένου «*ἐπὶ τὴν θείαν τῶν μυστικῶν τελετὴν*», ἥτις δὲν εἶναι ἄλλη ἢ ἡ κατὰ τὸ μοναχικὸν Τυπικὸν μυστικὴ παννυχὶς καὶ ἱερά, ὅσον καὶ κατανυκτικὴ ἀκολουθία, ἐφ' ἣν ὁ τῶν μοναχῶν «*θιάσος*» τὴν ἐπίσημον τοῦ Ἡγουμένου αὐτοῦ εἴσοδον ἀνέμενεν («*ἐκαραδόκει*»), ἵνα ποιήσῃται τὴν ἑναρξιν. Ἔτερον καὶ τοῦτο δεῖγμα τῆς «*μοναδικῆς*» τοῦ συντάκτου τοῦ παρόντος ἔργου ιδιότητος. Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὴν περιληπτικὴν ἔκθεσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ τρίτου Διαλόγου. Αἱ ΡΙΕ' – ΡΙΗ' Πεῦσεις καὶ Ἀποκρίσεις ⁶ ἀναφέρονται εἰς ἀπορίας, ἱκανοποιούσας μᾶλλον τὸ φιλοπερίεργον τοῦ ἐρωτῶντος ἢ καὶ πρὸς ἐπίδειξιν πολυμαθείας τοῦ λέγοντος. Οὕτω λόγος γίνεται περὶ «*ἡμερονυκτίου*», «*τροπῶν τοῦ ἡλίου*», «*ἰσημερίας*», «*αἰώνων*», «*σεληναίου σώματος*» καὶ «*ἀνομοιοφανοῦς*» ἢ «*ἰσοφανοῦς*» τῆς σεληναίας σφαίρας, τοῦ «*ὑφαίμου*» χρώματος αὐτῆς κλπ. Ἀπὸ τῆς ΡΙΘ' Πεῦσεως ἐπανέρχεται ὁ συντάκτης τοῦ παρόντος ἔργου εἰς τὰ εὐάρεστα δι' αὐτὸν *δογματικὰ* ἢ *ἀντιρρητικὰ* θέματα, ἐν τῇ μορφῇ κυρίως ἀπαντήσεων εἰς «*τὰ ἄπορα τῆς Ἀγίας Γραφῆς*», ἐν ἀτάκτῳ καὶ πολυποικίλῃ σειρᾷ. Οὕτω ἀπαντᾷ εἰς τὰς Ἐρωτήσεις: «*Εἰ οὐκ ἀνόμιος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ, ἀλλ' ἴσος κατὰ πάντα καὶ ὁμότιμος καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως, πῶς αὐτὸς λέγει, 'Εγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος, καὶ ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός;*» ⁷, «*Διατί προέδωκεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰώβ τῷ διαβόλῳ;*» ⁸, «*Πόσας ἡμέρας διέτριψεν ὁ Ἀδάμ ἐν τῷ παρα-*

¹ 38, 976.

² 38, 981/4.

³ Πεῦσις ΡΙΓ', 38, 993/7.

⁴ 38, 997, Πεῦσις ΡΙΕ'.

⁵ Πεῦσις ΡΙΔ'.

⁶ 38, 997 – 1005.

⁷ 38, 1005, Πεῦσις ΡΙΘ'.

⁸ 38, 1005/1009, Πεῦσις ΡΚ' καὶ ΡΚΑ'.

δείσῃ :»¹, ἐπίσης ὁμιλεῖ περὶ ἁμαρτίας καὶ κακίας καὶ πειρασμῶν², πῶς συμβιβάζεται ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν πτώσιν τῶν πρωτοπλάστων, καὶ πάλιν διατί λέγει ὁ Ἰησοῦς ἑαυτὸν ἐλάσσονα τοῦ Πατρὸς, ποία ἡ διαφορὰ τῶν ὄρων «Θεὸς» – «Κύριος», ὁμιλεῖ περὶ τῆς Ὁριγενείου κακοδοξίας τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων³, καὶ πάλιν περὶ ἰσότητος τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ κατὰ Ἀρείου⁴, περὶ αὐτεξουσίου Υἱοῦ καὶ Πατρὸς⁵, πῶς δέεται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, λέγων «Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ»⁶, διατί λέγεται δόλῳ τὸν Χριστὸν ἠτήσαντα τὸν διάβολον⁷.

Ἀπὸ τῆς ΡΛΤ' Πεύσεως αἱ Ἐρωτήσεις καὶ Ἀποκρίσεις στρέφονται περὶ τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα, ὅπερ ἐρμηνεύεται γραφικῶς, ψυχολογικῶς, φιλοσοφικῶς, φυσιολογικῶς, ἱστορικῶς καὶ μάλιστα διὰ τῆς παραθέσεως εὐρυτάτων ἀποσπασμάτων ἐκ τῶν «Ἐξωθεν» σοφῶν. Οὕτω ἐν στ. 1045 παρατίθεται «Λόγος ἐκ τῶν ἔξω», πιθανώτατα ἐκ τοῦ Πορφυρίου, ἐν στ. 1080 καὶ 1081 – 1089 παρατίθενται ἐκτενῆ ἀποσπάσματα «Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ἐκ τοῦ ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ αἰτία τῆς ψυχῆς καὶ τῆς τοῦ σώματος ὑπάρξεως». Ἀπὸ τῆς ΡΜΑ' ⁸ Πεύσεως ὁ λόγος στρέφεται περὶ τοῦ τόπου τοῦ παραδείσου καὶ ἂν ἐν οὐρανῷ ἢ ἐπὶ γῆς ὑπάρχῃ οὗτος, ἔνθα ὁ συντάκτης τοῦ ἔργου ὑπεραμύνεται τοῦ ἐπιγείου παραδείσου, προχωρῶν εἰς παρερμηνείας πολλὰς καὶ αὐτῶν τῶν γραφικῶν χωρίων, ὥς ὅταν λέγῃ ὁ Κύριος εἰς τὸν ληστήν : «ἄμην λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ», θεωρῶν τὸν ἐπίγειον παράδεισον ὥς συμβολίζοντα ἀπλῶς τὴν αἰωνίαν μακαριότητα. Περιγράφει εἴτα τὸν παράδεισον καὶ τίνες οἱ διαρρέοντες τοῦτον τέσσαρες ποταμοί, ἔνθα ὁ ἄγνωστος ἡμῖν συντάκτης τοῦ ἔργου μεταβάλλεται εἰς γεωγράφον – παραδοξογράφον⁹ εἴτα ὁμιλεῖ περὶ πτώσεως τοῦ διαβόλου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν καὶ ἀναιρεῖ τὴν Ὁριγένειον κακοδοξίαν περὶ ἐγκλίσεως τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐν δερματίνοις χιτῶσιν¹⁰. Ἄξιον δὲ ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐν τέλει τῆς Πεύσεως ΡΝΑ' ¹⁰ παρατίθεται ἀπόσπασμα «Τοῦ ἁγίου Μαξίμου», πρὸ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ παρὰ Μigne λατινιστὶ λίαν δεδικαιολογημένη προσημείωσις : *Hæc etiam*

¹ 38, 1009 – 1010, Πεῦσις ΡΚΒ'.

² 38, 1016/20, Πεῦσ. ΡΚΓ' – ΡΚΔ'.

³ 38, 1028/29, Πεῦσ. ΡΚΘ'.

⁴ 38, 1032/33, Πεῦσ. ΡΑ' – ΡΛΑ'.

⁵ Ἀπόθ.ι.

⁶ 38, 1036/40.

⁷ 38, 1040/41, Πεῦσ. ΡΛΕ'.

⁸ 38, 1089.

⁹ 38, 1100 – 1105.

¹⁰ 38, 1105.

de alio sunt adjecta ; nam Maximus Philosophus Christianus post Caesarium vivit. Προφανώς ὁ ἐκδότης τοῦ Ψευδο - Καισαρίου Galland δὲν ἔθετε καὶ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὸ γνήσιον τοῦ ἔργου, τοῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Καισαρίου Ναζιανζινοῦ φερομένου. Ὅτι δὲ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀποσπάσματος ἐκ τοῦ *Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ* (580 - 662 μ.Χ.), περιττὸν καὶ νὰ εἴπωμεν. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ ὕστερον. Ἐν ΝΡΔ' Πεύσει ¹ τίθεται ἡ ἐρώτησις τῆς προϋπάρξεως τῶν ψυχῶν, κατὰ τὴν Ὠριγενικὴν κακοδοξίαν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ λόγος στρέφεται εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἔχειν τὸν ἀνθρώπον», εἰτα δὲ περὶ τῆς σημασίας τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς ², ποῦ ἔγκειται τὸ ἄρχειν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως ³, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν» ⁴, ἐνθα καὶ περὶ ἀρετολογίας διαλαμβάνει καὶ τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν εἰδῶν τῆς ἀρετῆς ⁵, ἵνα ἐν τέλει ἀποκριθῇ εἰς τὴν ἀπορίαν τῶν ἐπερωτώντων διατὶ ὁ Ἰωάννης παραβάλλεται πρὸς τὸν Ἡλίαν τὸν Προφήτην καὶ πῶς ὁ Κύριος λέγει τῷ Πέτρῳ περὶ Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ὅτι «Ἐὰν θέλω αὐτὸν μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ ;» ⁶ καὶ οὕτω κατακλείσῃ τὸν τρίτον αὐτοῦ Διάλογον.

Διάλογος Δ' - Ὁ Διάλογος οὗτος εἶναι ὁ συντομώτερος πάντων, περιλαμβάνων τὰς Πεύσεις ΡΠ' - ΡΨΖ'. Οὗτος καταναλίσκεται εἰς λύσιν ἀποριῶν χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ἐχει μᾶλλον ἠθικὸν καὶ παραινετικὸν χαρακτῆρα καὶ ἱκανοποιεῖ τὸ φιλοπερίεργον τοῦ ἀναγνώστου ἢ πράγματι οἰκοδομεῖ. Οὕτως ἐν Πεύσει ΡΠ' ⁷ ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἐρώτησιν «Πῶς νοεῖται ἡ τῆς ζύμης παραβολή», ἐν Πεύσει ΡΠΑ' ἐκζητεῖται ἡ διασάφησις τῆς παραβολῆς τῆς σαγήνης ⁸, «Τί σημαίνει ὁ Κύριος τῷ Πέτρῳ κελεύειν πορευθῆναι καὶ βαλεῖν ἄγκιστρον» ⁹, «Τί βουλόμενος ὁ Κύριος, τὴν σκῆν ἐξήρανε» ¹⁰, καὶ ἐν Πεύσει ΡΠΔ' ¹¹ παρέχεται ἀποκρίσις τῆς ἀπορίας τί σημαίνει ἡ παραβολὴ τοῦ μύλωνος καὶ τοῦ ἀγροῦ. Περαιτέρω ἐρμηνεύονται ἕτεραι ἀπορίαι, ὡς ὁποῖα εἶναι ἡ ἀξίνη, ἡ τὰ ἄκαρπα ἐκκόπτουσα ¹², τί ἐστὶ τὸ

¹ 38, 1108.

² 38, 1116/21.

³ 38, 1121.

⁴ 38, 1124 - 1133.

⁵ Πεῦσ. ΡΟΑ' - ΡΟΓ', 38, 1133 - 1140.

⁶ 38, 1152, Πεῦσ. ΡΟΘ'.

⁷ 38, 1152.

⁸ 38, 1153/6.

⁹ Πεῦσ. ΡΠΒ', 38, 1156.

¹⁰ Πεῦσ. ΡΠΓ', 38, 1157/61.

¹¹ 38, 1161.

¹² 38, 1164.

πτύον ¹, διὰ τί τὰ φυσικὰ κακὰ ἐπισυμβαίνουν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τοὺς εὐσεβεῖς ², περὶ τοῦ ὄψεως καὶ τῆς σημασίας τούτου διαλαμβάνει ³, περὶ τῆς περιστερώς ⁴, ποία ἡ σημασία τῆς παραβολῆς τοῦ σπορέως ⁵, ποία ἡ ἔννοια τῆς ἐρωτήσεως τοῦ Πέτρου : «*Ποσάκις ἐὰν ἁμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, ἀφήσω αὐτῷ*» ⁶ καὶ διὰ τί οὗτος δὲν συνεχώρησε τὸ ψεῦδος τῷ Ἀνανία καὶ τῇ Σαπφείρᾳ, ἀλλ' ἀμφοτέρους τῷ ῥήματι ἐθανάτωσε ⁷, τέλος δὲ λύει τὰς περὶ συντελείας τοῦ κόσμου ἀπορίας τῶν ἐπερωτώντων, διὰ τὰ καταλήξει εἰς τὴν ἀντιιουδαϊκὴν του ἀπόφασιν : «*Οὐδέποτε πεισθήσομαι, Ἰουδαίους ἀνακικλήσκεισθαι*» ⁸.

Συμπέρασμα : Ἐκ τῆς βραχείας ἀναλύσεως τοῦ ὑπὸ κρίσιν ἔργου ἀποδεικνύεται ὅτι πρόκειται περὶ ἀ ν τ ι ρ ρ η τ ι κ ῆς κατευθύνσεως ἔργου ἐν δ ι α λ ο γ ι κ ῇ μορφῇ, ἐν ᾧ, ἐκτὸς τῶν κυρίως δογματικῶν ζητημάτων, καὶ πλεῖστα «ἀπορα τῆς Ἀγίας Γραφῆς», μάλιστα ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, προβάλλονται πρὸς λύσιν, ἐν ἀτάκτῳ καὶ πολυποικίλῃ σειρᾷ. Τὸ ἔργον προϋποτίθῃσιν ἀγῶνας κατὰ διαφόρων αἰρέσεων, σκοπὸν δὲ τίθησι τὴν ἀναίρεσιν τῶν αἰρετικῶν τούτων κακοδοξιῶν καὶ τὴν ἐν ἐκκλησιαστικῷ πνεύματι τοῦ σ υ ν ὀ λ ο υ τῶν Ἀληθειῶν τῆς Πίστεως ἔκθεσιν καὶ διατύπωσιν, ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῶν ὑπὸ τῶν προγενεστέρων Πατέρων ἐκτεθεισῶν διδασκαλιῶν.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ

1. **Χρονολογικά.** — Καθαρῶς χρονολογικὰ τεκμήρια ἐν τῷ ἔργῳ ἀπαντῶσι τὰ ἑξῆς : ἐν 38, 872, 18, ἀναφέρων ὁ συγγραφεὺς χωρίον ἐκ τοῦ Ν' Ψαλμοῦ τοῦ Προφητάνακτος Δαυτὶδ, λέγει : «*οὐδ' ἀέριον δέ, ἀλλὰ τὸ θεῖον, δι' οὗ τὰ ἀπόκρυφα τῆς θεανδρικῆς τοῦ Θεοῦ παρουσίας, π ρ ὀ χ ι λ ί ω ν ἤ δ η ἔ τ ὼ ν π ρ ο α π ε φ ῆ ν α τ ο*», προφανῶς τὸ «*πρὸ χιλίων ἐτῶν*» λαμβάνων ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου καὶ ἄρα οὐδὲν παρέχον πρὸς χρονολογικὸν καθορισμὸν τῆς συντάξεως τοῦ ἔργου. Ἐν 38, 893, 3 ἀναφέρεται τὸ χωρίον : «*κατὰ τὴν προφητείαν Ἰωβ καὶ Ἡσαΐου, τῶν θεσπεσίων,*

¹ Αὐτόθι.

² 38, 1165.

³ 38, 1168/9.

⁴ 38, 1169.

⁵ 38, 1175.

⁶ 38, 1180.

⁷ 38, 1184.

⁸ 38, 1189.

π ρ ὁ χ ι λ ί ω ν ἢ δ ῆ χ ρ ό ν ω ν διαδεδήδην βοώντων». Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ἡσαΐας ἤκμασε περὶ τὸ 759 – 700 καὶ πέραν πρὸ Χριστοῦ, μετὰ δὲ τὸ 722 π.Χ. τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, ἢ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι παρὰ συρθείς καὶ ἀγνοῶν ὁ σ. εἶπε τὸ «πρὸ χιλίων ἐτῶν», ἢ ἐξ ἄλλου συγγραφῶς παρέλαβε τὸ χωρίον καὶ ἔθετο τοῦτο ἀμετάβλητον, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, διότι ἄλλως οἱ χρονολογικοὶ καθορισμοὶ θὰ ἀνῆγον ἡμᾶς εἰς τὸ 250 – 300 μ.Χ., ὅπερ ἄτοπον προφανέστατα. Ἀλλ' ἡ αὐθαιρεσία, μεθ' ἧς ὁ τοῦ ἔργου συντάκτης ἀναφέρει χρονολογικὰ χωρία, παντελῶς ἐσφαλμένα, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ χωρίου 38, 973, 37, ἐνθα, ἀφοῦ μνεῖα γίνεται τῆς γνωστῆς προφητείας τοῦ Ἡσαΐου: «Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν...», λέγεται ἐν πάσῃ σοβαρολογίᾳ: «Τὰ δὲ π ρ ὁ π ε ν τ α κ ο σ ί ω ν ἐ τ ὶ ὦ ν ὑ π ὸ τ ο ῦ θ ε σ π ε σ ί ο υ π ρ ο φ α ν θ ῆ ν τ α», ὅπερ παντελῶς ἄτοπον. Ἐν 38, 1017, 25 ὑπάρχει τὸ λίαν ἐκπληκτικὸν χωρίον: «Ὁπερ πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν ἦδη ὁ τῶν θείων μελωδὸς Λαβὶδ προεφήτευσεν», τὴν τελείαν καὶ χονδροειδῆ τοῦ ἀγνώστου συντάκτου παρανόησιν δηλοῦν, ἐφ' ὅσον ὁ ἔνδοξος Δαυτὶδ ἤκμασε τὸ 1012 – 972 π.Χ. ! Φαίνεται ὅτι ὁ ἀφελὲς συντάκτης τοῦ ἔργου ἀρέσκειται εἰς τὴν στρογγύλευσιν τοῦ ἀριθμοῦ εἶτε τοῦ πεντακόσια εἶτε τοῦ χίλια, ἀσχέτως τοῦ ἂν ὁ διδόμενος ἀριθμὸς οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ διατυπούμενον ἢ καὶ νοούμενον χρονικὸν ὄριον ἔχη. Ἐν 38, 1040, 11 ἐγγίζει πως εἰς τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς ἀκμῆς τοῦ προφήτου Ἰερεμίου, ὅταν τίθησι τὴν προφητείαν τούτου: «Ἀνθρώπος ἐστὶ, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν;»¹, «πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν καὶ ἄνω» ταύτην λεχθεῖσαν, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ Ἰερεμίας ἤκμασε τὸ 650 – 586 περίπου π.Χ. Ἐγγίζει ἐπίσης τὴν ἀκριβείαν τοῦ χρονικοῦ καθορισμοῦ τῆς ἀκμῆς τοῦ προφήτου Ζαχαρίου, ὅταν ἐν 38, 1132, 23 λέγῃ: «Ἐτερος δὲ πρὸ πεντακοσίων καὶ ἄνω χρόνων τῆς θεανδρικῆς τοῦ Λόγου ὄψεως, ὡς ἦδη σταυρωθέντα καὶ ἐκ τάφου ἀναστάντα καὶ παριστάμενον ἠρώτα· Τί αὐταὶ αἱ πληγαὶ ἀνὰ μέσον τῶν χειρῶν σου;»², γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ προφήτης οὗτος ἤκμασε περὶ τὸ 520 – 518 π.Χ. Ἐπίσης καὶ τὸ χωρίον 38, 1132, 30 ὁρθῶς τίθησι τὴν ἀκμὴν τοῦ Δαυτὶδ περὶ τὸ 1000 π.Χ.: «Λαβὶδ δὲ ὁ τῶν θείων μελωδὸς π ρ ὁ χ ι λ ί ω ν ἢ δ ῆ χ ρ ό ν ω ν, ὡς ἐνεστῶσαν ἢ παρωχηκυῖαν τὴν εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ σωματωθέντος ἀνοδὸν ἐτραγώδησεν· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, ὁ Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος»³. Ἐκ πάντων τῶν μνημονευθέντων δὴθεν χρονολογικῶν χωρίων, προδήλως οὐδὲν οὐδὲ μίαν ἔνδειξιν παρέχει χρονολογικοῦ καθορισμοῦ τῆς συντάξεως τοῦ παρόντος ἔργου. Ἐξαίρεσιν

¹ Ἰερεμ., 17, 9.

² Ζαχ., 13, 6.

³ Ψαλμ., 46, 6.

μοναδικὴν ἀποτελεῖ ἡ ἐν 38, 936, 4 – 19 μνεία τῆς κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 394 – 395 διαβάσεως ὑπὸ τῶν Οὐννων τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ καὶ κατακλύσεως τῆς Εὐρώπης ¹.

2. *Ἐνδείξεις τῆς μοναχικῆς ιδιότητος τοῦ συντάκτου.* – Ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν ἐπ' εὐκαιρίᾳ εὐάριθμὰ τινα χωρία, ἐξ ὧν συνάγει τις τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ ἔργου πρὸς μ ο ν α χ ο ὺ ς ἐν τῷ Διαλόγῳ τοῦ ἀποτείνεται καὶ ὁ ἴδιος ἐμφανίζει ἑαυτὸν ἐκ τῆς μ ο ν α χ ι κ ῆ ς τάξεως προσερχόμενον. Πανταχοῦ σχεδὸν προσφωνεῖται ὑπὸ τῶν ἐπερωτῶντων : «ὦ φιλότεκνε Πάτερ» ² ἢ «τιμιώτατε Πάτερ» ³. Ἐν Πεύσει ΡΘ' ⁴ ἢ προσφώνησις γίνεται διὰ τῆς φράσεως : «τῆς ὁ μ ε τ έ ρ α ς ἀ γ ι ω σ ύ ν η ς λέγειν μοι ἐπιτρεπούσης, ἐντεῦθεν τοῦ λόγον ἄρχομαι...», ὅπερ ἄδηλον ἂν τὸ «ἀγιωσύνης» ἀναφέρεται εἰς τὴν μοναχικὴν ἢ ἱερατικὴν ἢ καὶ ἀρχιεπισκοπικὴν ἔτι ιδιότητα τοῦ λέγοντος. Σημειωτέον δ' ὅτι οἱ ἐπερωτῶντες πάντοτε μετὰ ταπεινοφροσύνης καὶ δέους καὶ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ ἀποτίνουσι τὸν λόγον, «δεόμενά σου», «ἐκετενόμεν» κλπ. οἰοῦναι οἱ ἐπερωτῶντες θέτοντες ἑαυτοὺς εἰς ὑποδεστέραν τοῦ λέγοντος θέσιν, οὕτινος τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν σοφίαν τιμῶσι καὶ σέβονται. Ἐν Πεύσει ΡΙΙ' ⁵ ἢ ἐρώτησις γίνεται διὰ τῆς φράσεως : «Ὅτ' ἂν Ἑλλήνων ὑπερμαχῶν πρὸς σέ διατεινόμεναι, Πάτερ, ἀλλὰ κατ' ἐκείνων ὅπλα παρὰ τῆς σῆς π ο λ υ μ α θ ε ί α ς περιθέσθαι βουλόμενος». Μεγαλυτέρας ἀξίας θεωρῶ τὰ κατωτέρω μνημονευόμενα χωρία, διότι πιστεύω ὅτι ταῦτα παρέχουν ἐνδείξεις περὶ τοῦ ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ ἔργου, ἂν καὶ ἐκ τῆς μ ο ν α χ ι κ ῆ ς τάξεως προήρχετο, ἐν τούτοις ἀ ρ χ ι ε -

¹ Πρβ. Claud. in Ruf., II, 26. Φιλοστ., XI, 8, παρὰ Migne, PG 65, 601, 39 : «Ὅτι τῶν Οὐννων, φησὶν, οἱ μὲν, τῆς ἐπὶ τὸς Ἰστρον Σκυθίας τὴν πολλὴν χειρυσάμενοι καὶ διαφθείραντες πρότερον, ἔπειτα παγέντα τὸν ποταμὸν διαβάντες, ἀθρόως εἰς τὴν Ῥώμην εἰσέλασαν» καὶ πᾶσαν ἀναχθέντες τὴν Θράκην, ὅλην τὴν Εὐρώπην ἐληΐσαντο». Πρβ. SeecK, ἐνθ' ἂν. Ἴδου καὶ τὸ χωρίον παρὰ τῷ ὑπὸ κρίσιν ἔργῳ : «Ὅρα δέ μοι ἐναργέστερον ὑπόδειγμα περὶ τοῦ στερεώματος, οὐ τέχνη βροτῶν, ἀλλὰ θεία βουλὴ συνιστάμενον, καὶ οἰοῦναι διδασκαλεῖον ἡμῖν προκείμενον, τὸν ἕνα τῶν τεττάρων ἐκ τῆς ἐν παραδείσῳ κρήνης ῥεόντων ποταμῶν, τὸν Φυσῶνα, παρὰ τῇ καθ' ἡμᾶς Γραφῇ, παρ' Ἑλλήσι δὲ Ἰστρον, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις Δανούβιον, παρὰ δὲ Γόιθις Δοῦναβιν προσαγορευόμενον» χειμῶνος πηγνυμένου, καὶ εἰς λιθώδη ἀντιτυπίαν μεθισταμένης τῆς μαλακῆς τοῦ ῥεϊθρου φύσεως, ὡς οἶαν τε φέρειν ἐπιπορευομένων πολεμίων, καὶ πρὸς τὰ Ῥωμαίων, Ἰλλύριά τε καὶ Θράκεια μέρη διαφοριζόντων πλήθος. Οὕτω τοι καὶ τὸ αὐτὸ ἐκ τοῦ ὕδατος παγὲν στερέωμα, ὑποκλύζεται μὲν τῷ ὑποκριθέντι ῥεϊθρῳ, ὑπερστέγει δ' ἔπνον καὶ ἀναβάτην, ἐν χιλιαῖς δέκα πολλάκις ὀρώμενον».

² 38, 853, 6.

³ 38, 808, 47.

⁴ 38, 977, 32.

⁵ 38, 993, 32.

πισκοπικὸν ἀξίωμα κατεῖχεν. Ἐκτὸς αὖ καὶ τὰ χωρία ταῦτα εἰλημμένα ἔξ ἄλλων Πατέρων, χάνουσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἣν ἀποδίδομεν εἰς αὐτὰ σημασίαν. Οὕτω ἐν 38, 1068, 30 λέγεται: «Οἱ γὰρ τὸν ὑψηλὸν τοῦ Χριστοῦ διέποντες θρόνον ἀρχιερεῖς, τοῦ θιάσου ἐν ὀλίσθῳ τινὸς τῶν ἱερωμένων γενομένου, οὐ πρότερον αὐτὸν εἰς τὰς δίκας διδόασιν, πρὶν τῆς θείας ἀπορρηξαι τελετῆς, τὰ ἐκείνης ἀφαιρούμενον σύμβολα καὶ οὕτως καθαιρεθέντα ἕνα τῶν λαϊκῶν ἡγείσθαι». Καὶ εὐθὺς κατωτέρω¹: «Ἐν πάσῃ δὲ γενεᾷ καὶ γενεᾷ μνημονεύομεν τοῦ ὀνόματος Χριστοῦ ἀρχόντες τῶν ἐναντίων καὶ κύριοι ὑπ' ἐκείνου καταστάντες διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ δοθέντος ἡμῖν ἀγίου Πνεύματος». Πάντως τὴν ἀσκητικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα ὁ ἄγνωστος συντάκτης τοῦ ἔργου ἐξαίρει, δοθείσης πάσης εὐκαιρίας. Οὕτω ἐν Ἀποκρίσει ΡΟΔ'² διὰ τῶν ἀκολούθων λέξεων ἐξαίρει τὸ ἀσκητικὸν ἰδεῶδες, ὅπερ ὑπεμφαίνει καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ μοναχικὴν προέλευσιν: «οἱ ἀραρότως καὶ εἰλικρινῶς πιστεύοντες, δι' ἀκροατικῆς ἀσκήσεως καὶ σκληροῦς χίτας τοὺς ὁρὸς τῆς φύσεως ὑπερβαίνοντες, καὶ πρὸς τὸ ἀπαθὲς μεθιστάμενοι ἐν σώματι, καὶ τὰ ἐκ τούτου κωλύματα ὑπεριπτάμενοι, νεκροῦντες τὰς ἐπιθυμίας τοῦ σώματος, διὰ τῆς στενῆς καὶ πονικωτέρας ὁδοῦ ταῖς ἀρεταῖς βαίνοντες, σφᾶς βιάζονται, πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως ἐπειγόμενοι, ὥς φησιν ὁ ἱερός Ἀπόστολος» (Φιλιπ., 3, 14). Ἐν Πεύσει ΡΠΔ'³ ἐξαίρεται καὶ ἡ εὐφραδία τοῦ λέγοντος: «Ἐπεὶ οὐδεὶς ἡμῖν κόρος τῆς σῆς εὐφραδείας...». Ἐν τέλει ἐπιθυμῶ νὰ σημειώσω χωρίον, ὅπερ πιστεύω ὅτι ὑποδηλοῖ τὸν λέγοντα ἐν Παλαίστινῃ βιοῦντα. Τὸ χωρίον ἔχει ὥς ἑξῆς⁴: «Ὡσαύτως Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, ὁ τούτου διάδοχος, τὸ πολυθρόλυτον Ἰωάννου ῥεῖθρον διαστήσας, τὸν αὐτὸν διάγει λαόν· δώδεκα λίθους ἐκ τῆς κρηπίδος τοῦ ρεύματος ἀνελέσθαι τῷ λαῷ διαταξάμενος· οὕς ὁρῶμεν μέχρ' ἡμερὸν οἱ ἐκείτωρες».

3. Ἀλεξανδρινῆς ἢ Ἀντιοχειανῆς σκέψεως καὶ κατευθύνσεως τὸ ἔργον; — Ἐκ προοιμίου ἐπιθυμῶ νὰ ἐξάρω ὅτι ὁ σ. ἐμφανίζεται καὶ διὰ τῆς λέξεως αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς δογματικῆς του τοποθέτησεως καὶ τῆς ἀντιορητικῆς του κατευθύνσεως καὶ διὰ τῶν ὅρων, οὓς χρησιμοποιεῖ ὅτι ἀντιτίθεται μὲν τῇ Ἀλεξανδρινῇ Θεολογίᾳ, πρόσκειται δὲ μᾶλλον τῇ Ἀντιοχειανῇ. Ἀξίον δὲ ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως εἶναι ὅτι οὐδαμοῦ ἀναφέρεται, ἐμμέσως

¹ 38, 1069, 9.

² 38, 1140, 47 ε.

³ 38, 1161, 14.

⁴ 38, 1124, 15.

ἢ ἀμέσως, τὸ ὄνομα τοῦ Νεστορίου καὶ σπανίως ὁ ὅρος «*Θεοτόκος*», μάλιστα δὲ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ λέγοντος, ἀλλ' ὑπὸ τινος τῶν προβαλλόντων τὴν ἐρώτησιν, σπανιώτατα δ' ἐπίσης ἀναφέρεται ὁ ὅρος «*παρθένος*» διὰ τὴν Θεοτόκον, ἐνῶ πάντοτε προτιμᾶται ὁ ὅρος «*Ἀείπαις*», ὁ τῇ Ἀντιοχειανῇ Σχολῇ οἰκειότερος. Ἐπίσης πανταχοῦ μετὰ φανατισμοῦ ἐπιτίθεται κατὰ τῆς Ὡριγενικῆς «*εἰκαιολογίας καὶ κακοδοξίας*», κατὰ τῆς Ἀρειανικῆς «*παροινίας*», κατὰ τῆς τοῦ Μακεδονίου βλασφημίας καὶ ἄλλων αἵρετικῶν, οὐδεμίαν δὲ μνείαν ποιεῖται τοῦ Νεστορίου. Ἀποφεύγεται ἐπίσης ἐπιμελῶς ὁ Ἀλεξανδρινὸς ὅρος «*Θεάνθρωπος*» καὶ προτιμᾶται ἀντ' αὐτοῦ ὁ Ἀντιοχειανὸς «*Θεανδρικὴ ἐπιφοίτησις*», «*Θεανδρικὴ οἰκονομία*» κλπ. Οὐδαμοῦ χρησιμοποιοῖται ὁ ὅρος «*Ἁγία Γραφή*», ἀλλὰ σχεδὸν πάντοτε «*Θεία Πυκτή*», ἢ «*Ἁγία Πυκτή*». Τὸν ὅρον «*ὁμοούσιος*» σπανιώτατα χρησιμοποιοῖ¹ καὶ ἀντ' αὐτοῦ προτιμᾷ τὸν ὅρον «*ἴσος τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός*». Πάντα ταῦτα ἀποκλείουν κατ' ἐμὴν γνώμην τὸν συντάκτην τοῦ παρόντος ἔργου ἐκ τοῦ κύκλου τῆς Ἀλεξανδρινῆς Θεολογικῆς σκέψεως. Πᾶσαι αἱ ἐσωτερικαὶ ἐνδείξεις πείθουν, νομίζω, ὅτι μᾶλλον πρόκειται περὶ Θεολόγου τῆς Ἀντιοχειανῆς Σχολῆς καί, ἐπειδὴ ἐνδείξεις τινὲς περὶ Παλαιστινῆς τοῦ συντάκτου προελεύσεως δὲν ἐλλείπουν ἀπὸ τοῦ ἔργου, ὅποια αἱ ἄνωτέρω μνημονευθεῖσαι, καταλήγω εἰς τὸ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πιθανώτερον συμπέρασμα ὅτι ὁ ἄγνωστος συντάκτης ἐν Παλαιστίνῃ διεβίω.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ

1. *Ἡ ὁμοιότης τοῦ ἔργου πρὸς ἕτερα συναφῆ ἔργα.* - Ἦδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 4. αἰῶνος, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 5. καὶ ἐφεξῆς αἰώνων, πλουσία ἀντιρρητικὴ τοῦ εἵδους τούτου γραμματεία ἀνεπτύχθη, ἐν δ ι α λ ο γ ι κ ῇ μορφῇ, ἰδιαιτέρως κατὰ τοῦ Ἀρειανισμοῦ, τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ καὶ τοῦ Μονοθελητισμοῦ. Ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ὅλης αὐτῆς ἀντιρρητικῆς γραμματείας, τῆς καθ' ὅλην τὴν ὀψιαιτέραν βυζαντιακὴν περίοδον μέχρι καὶ τοῦ 12. αἰῶνος ἐξικνουμένης, πρέπει νὰ τοποθετηθῇ καὶ κριθῇ καὶ τὸ ἡμέτερον ἔργον. Οὕτω ἡ σύγκρισις πρὸς τὰ σχετικὰ ἀντιρρητικὰ ἔργα, ἔδωκε τὸ ἐξῆς ἀποτέλεσμα : Ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς φαίνεται ἀκολουθῶν, κατ' εἶδος μὲν τῷ Κυρίλλῳ Ἀλεξανδρείας (375 - 444 περίπου), ἀποφεύγων ἐν τούτοις ἐπιμελῶς τοὺς δογματικούς Ἀλεξανδρινούς ὅρους καθ' ἑλῆν ὅμως, ἥτοι κατὰ τὴν δογματικὴν διατύπωσιν, φαίνεται ἐχόμενος τῶν διδασκῶν τῆς Ἀντιοχεια νῆς Σχολῆς, πάντως μὲ τάσεις ἰδίας διατυπώσεως, ὥς πρὸς τὸ δόγμα κυρίως

¹ 38, 869, 42.

τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου. Ἡ σύγκρισις πρὸς πάντα τὰ ἐν μορφῇ *Λογίου* δογματικά ἢ ἀντιρρητικά ἢ κατηχητικά ἔργα τοῦ 4. μέχρι καὶ τοῦ 8. αἰῶνος, μὲ ἔπεισεν ὅτι ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς ἀπὸ προθέσεως ἀποφεύγει τὴν ἐκθεσιν ζητημάτων πρότερον ὑφ' ἐτέρων ἐκτεθέντων καὶ ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ συντάσσει ἐν τῷ πλασίῳ οὐχὶ τόσον ἀντιρρητικῆς διαθέσεως, ὅσον κατηχητικῆς καὶ προπαγανδιστικῆς, ὥς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, σκοπιμότητος. Τὰ διάφορα ζητήματα ἐκτίθησι δεξιότῃως, μετὰ προσεκτικῆς καὶ πολλάκις ἐξεζητημένης ὁρολογίας, ἰδίᾳ ὥς πρὸς τὴν σχέσιν τῶν Τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος πρὸς ἄλληλα, διὰ τὰ καταλήξει εἰς τὴν ἀποκορύφωσιν τῆς ἐσκεμμένως καὶ *a priori* τεθείσης ὑπ' αὐτοῦ ἐκθέσεως ἐν λεπτοτάτῳ *μονοφυσιστικῷ* πνεύματι τῆς «ἐκ τῆς *ἀείπαιδος Μαρίας* ἐν *σαρκὶ θεανδρικῆς* *θεοφανείας*», ἐφ' ὅσον «*εἰώθεν ἡ Γραφὴ τριχῶς* τὰ πολλὰ τῆς *θεοουργίας διαίρειν*· τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς τὸν Πατέρα ἀνάγουσα· τὰ δὲ τῆς Νέας, εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ Παῖδα Χριστόν· τὰ δὲ ἐνεστώτως θείως δρώμενα εἰς τὸ Ἀγιον Πνεῦμα»².

2. *Ποῖος ὁ συγγραφεὺς*; – Ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἔχομεν τὴν ἔνδειξιν ὅτι ὁ σ. εἶναι Καππαδόκης ἢ τῆς ἐγγύς ποντοπεριοχῆς. Ἐν ἀποκρίσει *Ἡθ'*³ προδίδει τὴν ἑαυτοῦ καταγωγὴν, ἐν οἷς οὗτος εἰς τὴν Πεῦσιν: «*Πῶς οὖν δύνει ὁ ἥλιος, εἰ μὴ ὑπὸ γῆν φέρεται; καὶ τίς ὁ τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ σκιάζων*;», ἀποκρινόμενος, λέγει: «*Ὡκυποθήσας τὰ οὐράνια τέρματα, καὶ ὑπὸ τινα τοίχον, τὸ βόρειον γενόμενον κλίμα, ὑπερανεστῶτος τοῦ Καπαδοκῶν ἐδάφους...*» κλπ. Εἶναι, πιστεύω, ἱκανὴ ἡ ἔνδειξις, ὥστε τὸν σ. νὰ χαρακτηρίσωμεν ἐκ Καππαδοκίας ἢ τῆς ἐγγύς τῆς χώρας ταύτης περιοχῆς καταγόμενον. Λέγω «ἡ τῆς ἐγγύς τῆς χώρας ταύτης», διότι ἡ φράσις «*τὸ βόρειον γενόμενον κλίμα*» ὑπεμφαίνει τὸν σ. νοτίως μᾶλλον τῆς Καππαδοκίας ἰστάμενον, ἐφ' ὅσον χαρακτηρίζει τὸ Καππαδοκικὸν ἔδαφος «*βόρειον κλίμα*». Ἐχει δὲ σημασίαν ἡ λεπτομέρεια αὕτη.

Δεύτερον, ἔνδειξις περὶ τῆς μορφώσεως τοῦ σ. ὑπάρχουν ἱκαναὶ ἐκ

¹ 38, 1129, 49.

² 38, 1129, 55 καὶ 1132 1 ε. Ἀπόκρισις εἰς Πεῦσιν ΡΕΓ'. Ἐπιθυμῶ ἐπίσης ἐνταῦθα νὰ ἐξάρω ὅτι τὸ ἡμέτερον ἔργον ἐγγίζει καὶ κατὰ τὴν μορφήν καὶ κατὰ τὴν οὐσιαστικὴν τερμινολογικὴν αὐτοῦ διατύπωσιν καὶ τὴν κατηχητικὴν ἢ προπαγανδιστικὴν τοῦ οἰκοδομῆν πρὸς τὸ *Ψευδοϊουστίνειον* ἔργον, τὸ ἐν *Migne*, PG, 6, 1249/1400: «Ἀποκρίσεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους περὶ τινῶν ἀναγκαίων ζητημάτων», ὅπερ ἂν μὴ ἐκ τῆς αὐτῆς χειρὸς προέρχεται, πάντως ἐκ τῶν αὐτῶν κατηχητικῶν κατευθύνσεων καὶ ἰδεῶν ἀφορμᾶται καὶ ἄρα τῆς ἰδίας *μονοφυσιστικῆς* προελεύσεως πρέπει νὰ εἶναι. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ ἐκτενέστερον ἄλλοτε.

³ 38, 964, 33 ε.

τοῦ ἔργου. Οὕτω ὁ σ. πραγματεύεται μετὰ πολλῆς εὐχερείας φυσικά, ἱστορικά, γεωλογικά καὶ ἀστρονομικά θέματα. Ἐπίσης γνώστης ἐμφανίζεται ἄριστος τῆς ἀρχαίας μυθολογίας καὶ νομικῶς ἐντρίβεστατος, ὥς ὅταν διατυπώνῃ ἐν Ἀποκρίσει ΡΘ¹ τὰς περὶ «Νόμων» ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων λαῶν. Ἀλλ' ἐκεῖ, ἔνθα πράγματι θαυμαστός ἐμφανίζεται εἶναι ἡ φιλολογικὴ τοῦ κατάρτισις καὶ ἡ εὐχέρεια, μεθ' ἧς καὶ διατυπώνει τὰς ἰδέας καὶ τοὺς λεπτεπιλέπτους δογματικούς καὶ ἠθικούς ὅρους του, πέραν τῶν ὑπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἢ καὶ Ἀντιοχειανῆς Σχολῆς διατυπωθέντων καὶ ἡ εὐστοφία του νὰ προβάλλῃ τὰς ἀπὸ σκοποῦ Πεύσεις πρὸς ἐσχεδιασμένον τι τέρμα. Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουν τὸν σ. οὐ μόνον θεολόγον ἄριστον, ἀλλὰ καὶ φιλόλογον καὶ νομικὸν ἱκανώτατον. Ἐπὶ τούτοις διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τοῦ ἔργου διαλάμπει εὐσέβεια καὶ ἡθος καὶ ἀσκητικὴ κατεύθυνσις.

Ἐάν τις συλλέξῃ πάσας τὰς ἐκ τοῦ κειμένου ἐνδείξεις¹ ἐάν τις ἐκ τῆς ἀντιπαράβολῆς πρὸς ἕτερα συναφῇ ἔργα θελήσῃ νὰ συναγάγῃ τὰ ἅπερ ἡμεῖς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν συμπεράσματα² ἐάν τις τὴν μονοφυσιτικὴν τοῦ ἔργου κατεύθυνσιν ἀναγνωρίσῃ³ ἐάν τις τὴν πρόθεσιν καὶ τὰς κατευθύνσεις τοῦ ἔργου, ὥς κατηχητικοῦ καὶ προπαγανδιστικοῦ, διαισθανθῇ καὶ ὁμολογήσῃ⁴ ἐάν τις τὸν ὅλον θεολογικόν, φιλολογικόν, νομικόν καὶ φυσιογνωστικόν τοῦ σ. ὀπλισμὸν μελετήσῃ, τότε ἀσφαλῶς θὰ καταλήξῃ εἰς τὸ ὅπερ ἡμεῖς κατελήξαμεν συμπέρασμα, ὅτι οὐδεὶς ἕτερος συγκεντρώνει πάντα τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα διὰ τὴν ἀναγνώρισίν του ὥς συντάκτου τοῦ ὑπὸ κρίσιν ἔργου, ἀπὸ τὸν περιφνημον τῆς Ἀντιοχείας Πατριάρχην καὶ πρῶτον συντηρητικὸν μονοφυσίτην Σεβήρον (512—518). Οὗτος, ὥς γνωστόν, κατήγετο ἐκ Σφωσπόλεως τῆς Πισιδίας καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ βλέπῃ τὸν ἥλιον «τὸ βόρειον γενόμενον κλίμα, ὑπερανιστῶτος τοῦ Καππαδοκῶν ἐδάφους»⁵, ἐφ' ὅσον ἡ Καππαδοκία κεῖται βορειανατολικῶς τῆς Πισιδίας. Ὁ Σεβήρος ἐσπούδασε φιλολογίαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ νομικὰ ἐν Βηρυτῶ καὶ τὸ 488, γενόμενος χριστιανός, εἰσῆλθεν εἰς μοναστήριον, πλησίον τῆς πόλεως Μαΐουμα, τῆς ὑπὸ τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων ὑπαγομένης, διὰ τοῦτο καὶ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ⁶ τοὺς δώδεκα λίθους, οὓς ὁ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ «ἐκ τῆς κρηπίδος τοῦ ρεύματος — δηλ. τοῦ Ἰορδάνου — ἀνελέσθαι τῷ λαῷ διαταξάμενος, ὁ ῥῶμεν μέχρ' ἡμέρον οἱ ἐκείφοι τῶν τε ες»⁷. Ὁ Σεβήρος ὑπῆρξεν ὁ διαπρεπὴς θεολόγος καὶ ἔτι διαπρεπέστερος συγγραφεύς, ὅστις ἐστάλῃ ὑπὸ τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα

¹ 38, 980, 18 ε., μέχρι καὶ τῆς στλ. 988.

² Ἐνθ' ἀν.

³ 38, 1124, 15.

ἔμεινεν ἐπὶ τριετίαν (508 – 511) ἀσφαλῶς, ἴσως δὲ καὶ περισσότερον καὶ τόσην ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου Α΄ τοῦ δικόρου (491 – 519) ἤσκησεν ἐπίδρασιν, ὥστε ὁ ἐπίτιτλος τοῦ ἔργου νὰ μὴ στερεῇται παντελῶς ἱστορικῆς βέβαιου. Μόνον ὅτι ἀντὶ τῶν κ' ἐτῶν διαμονῆς του ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὀριότερον εἶναι κατ' ἄλλους κώδικας, ὡς καὶ ὁ Seeck ἐκδέχεται¹, νὰ διορθώσωμεν εἰς ζ' ἔτη. Ὁ Σεβήρος εἶναι ὁ πείσας τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον νὰ ἐγκρίνη τὴν προσθήκην εἰς τὸν «Τρισάγιον» ὕμνον καὶ πρὸ τῆς κατακλείδος «ἐλέησον ἡμᾶς», τῆς φράσεως «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς». Τὴν σημασίαν δὲ τὴν δογματικὴν, ἣν οὗτος ἀπέδιδεν εἰς τὸν «Τρισάγιον» ὕμνον, πολλάκις διευτύπωσε καὶ ὁ σ. τοῦ παρόντος ἔργου, π.χ. ἐν Ἀποκρίσει ΙΓ'²: «Ἀλλὰ μετὰ Μωσέως καὶ Παύλου, καὶ τῆς φωνῆς τῶν Χερουβὶμ καὶ Σεραφὶμ ἀκούσωμεν, Ἄγιος, Ἄγιος, Ἄγιος, ἀσιγήτως βοῶντων. Οὐ γὰρ δις ἢ τετράκις τοῦτο φασὶ τὰ πνευματικὰ ἐκεῖνα καὶ θεοφόρα ζῶα, οὐδ' αὖ πάλιν μονοφωνοῦσιν, ἢ, Ἄγιοι, Ἄγιοι, φασίν, ἵνα μὴ τὸ ἐνικὸν πολυώνυμον ἀποφαίνωσιν· ἀλλὰ τρισὶ μὲν τὸν ἁγιασμόν ἀσιγήτως ἀναφωνοῦσιν, ἐνικῶς δὲ ἀποφαίνονται· ἵνα μὴ πολυθεῖαν τοῖς νηπιόφροσιν ὑποσπείρωσιν». Πρβλ. καὶ 38, 889, 39. Ὡστε καὶ ἐκ τοῦ «Τρισαγίου» ὕμνου ἱκαναὶ ἐνδείξεις περὶ τῆς πατρότητος τοῦ ἔργου τούτου, δηλ. τοῦ Σεβήρου.

Ἀλλ' ὅπερ τὴν ὅλην, μᾶλλον συντηρητικὴν μονοφυστικὴν σκέψιν, ἣν ὁ Σεβήρος ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἀναπτύσσει, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐχόμενον τῶν ἄκρων μονοφυστικῶν ἀρχῶν καὶ ἔνεκα τούτου εἰς ἀνοικτὴν διένεξιν καὶ ἔχθραν πρὸς τὸν Σεβήρον ἐλθόντα Ἰουλιανόν, Ἐπίσκοπον Ἀλικαρνασσῶν, σαφῶς καὶ καθαρῶς ἀποδεικνύει, εἶναι ἡ λεπτὴ μονοφυστικὴ τοῦ Σεβήρου δογματικὴ διατύπωσις καὶ κατευθύνσις, ἡ διὰ τοῦ παρόντος ἔργου διικνουμένη, ὡς εὐθὺς ἀμέσως ἐκ παραθέσεως τῶν σχετικῶν χωρίων ἀποδεικνύομεν. Οὕτω Σεβηριανῆς – μονοφυστικῆς κατευθύνσεως καὶ ἐμπνεύσεως, ἀν καὶ ἐπιδεξίως καὶ μετ' ἐπιφυλάξεως διατετυπωμένα, εἶναι τὰ ἐξῆς χωρία³: «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· τὸ ταῦτόν τῆς οὐσίας καὶ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς θεότητος καὶ ἰσοσθενὲς ἐκ τούτων δηλῶν»⁴. «πᾶσα ἐνότης καὶ ἰσότης καὶ ταυτότης ἐν Τριάδι»⁵. «Τρία γὰρ ὑπάρχει ἀεὶ, — παρακαλῶ προσέξατε τὸν δευτέρον ὁμοειδῆ προσδιοριστικὸν τῆς θεότητος ὅρον κατὰ τὴν μονοφυστικὴν ἀντίληψιν, — *τρία συνάγια* – *τρία ξυνάναρχα*, *τρία ἔμπρακτα* – *τρία σύμπρακτα*, *τρία ἔμμορφα* – *τρία σύμμορφα*, *τρία ἐνεργά* – *τρία συνεργά*, *τρία ἐνυπόστατα* – *τρία συνυπόστατα*»⁶. «Ἄκτιστος γὰρ θεός

¹ Pauly – Wissowa – Kroll, RE, 3, 1299.

² 38, 869, 29 ἔ.

³ 38, 860, 24.

⁴ 38, 861, 1.

⁵ 38, 861, 33.

⁶ 38, 865, 53.

τητι, κτίζεται τῷ προσλήμματι»¹. «ὁ βροτός γενόμενος, μένων Θεός, μὴ τραπείς τὴν φύσιν, μὴ ἀλλοιωθεὶς τὴν θεότητα, ὁ σαρκωθεὶς Λόγος καὶ γεννηθεὶς ἐν σαρκί»². «οὐδὲ κατὰ προκοπὴν ἐξ ἀνθρώπων γέγονε Θεός» — ἀντι - Νεστοριανικὴ ρῆσις, ὑποδηλοῦσα πάντως καὶ μονοφυσιτικὴν νύξιν, ἰδίᾳ ἢ πρὸ ταύτης ρῆσις: «Οὐ γὰρ πλήρωμα ἡλατιώθη τῆς θεότητος»³. «Κτίζεται οὖν ἐκ Μαρίας τῷ προσλήμματι, θεμελιούται δὲ ψυχὴ ἐν τῷ κτιζομένῳ σώματι, ἀμφοῖν δὲ ὁ Λόγος καταλλήλως ἐνωθεὶς, κτιστὸς μὲν δοῖται βροτός, ἀκτιστος δὲ νοεῖται Θεός, ἐξ ἀκτίστου Πατρὸς πατέρα μὴ ἔχοντος»⁴. «ἀλλ' ἀσώματος ὄν, ἀσώματον Λόγον ἐν νύκτι ἀκούοντα καὶ φθεγγόμενον». Τὴν ἀντι - Νεστοριανικὴν κατεύθυνσιν δεικνύει καὶ ἡ φράσις⁵: «Πάσης ὑπέρτερον δυνάμεως καὶ κυριότητος, ἰσοκλεῆ ὄντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἔγωγέ φημι τὸν Θεὸν Χριστόν. Οὐδὲ γὰρ τὸν Κύριον εἰρησθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ὑψηλοῦ Ἀποστόλου, ἀφαιρεῖται αὐτὸν τῆς θεότητος. Οὐδ' αὖ πάλιν τὸ Θεός, ἐν Χριστῷ ἐνοικοῦμενον αὐτὸν δεικνύει... Καὶ ἀναιρῶν τὴν κατὰ σὲ ἐνοίκησιν...»⁶. «ἀλλ' αὐθέντης ὑπάρχων δημιουργός, καὶ ἀντεξούσιος τῶν ὅλων Θεός, πρὸ σαρκώσεως, καὶ μετ' ἐκείνην ὁ αὐτὸς βουλευθῆναι πάντα δοῦν οἷός τε ὢν...». Ἐπιθυμῶ ἐνταῦθα νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν εἰς τὴν λεπτὴν ἐπαγωγικὴν μέθοδον, μεθ' ἧς ἐκ τῆς μόλις ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς διατυπώσεως ἀποκλινοῦσης ἐκθέσεως τοῦ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως δόγματος, γίνεται ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ ἔργου τούτου ἡ ὅλη δογματικὴ ἀνάπτυξις καὶ κατοχύρωσις. Ὁ μὴ εἰθισμένος εἰς τὰς λεπτὰς δογματικὰς διακρίσεις δυσχερῶς δύναται ν' ἀντιληφθῇ τὴν διαφορὰν τῶν δογματικῶν διατυπώσεων. Ἀλλὰ προσεκτικὴ μελέτη πείθει, ὅτι βαθμηδὸν ὁ συντάκτης - Κατηχητὴς μεταβαίνει ἐπαγωγικῶς ἐκ τῶν ἀπλουστερῶν καὶ συνήθων διατυπώσεων εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς ἰδίας - καθαρῶς μονοφυσιτικῆς διδασκαλίας, ὅπερ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐσκόπευε καὶ εἰς ὅπερ κατέτεινε. Οὕτω ἐν Ἀποκρίσει ΡΛΓ' ἡ ἀποφαίνεται: «Οὐθέτερος καθ' ἑαυτὸν. Βροτός γὰρ ψιλὸς σφάζειν οὐχ οἷός τε Θεός δὲ γυμνὸς πάσχειν οὐ πέφυκεν. Ἀλλ' εἰς ἐξ ἀμφοῖν τῇ συνόδῳ καὶ ἐνώσει τῶν φύσεων, ὁ ἐκ τῆς Ἀείπαιδος τεχθεὶς θείαν δόξαν, ἀλώβητον αὐτὴν διατηρήσας, ὁ αὐτὸς Θεός, ὁ αὐτὸς βροτός, οὐδ' ἑτέρας ἀποκριθείσης φύσεως τὸν σταυρὸν ἀναβαίνοντος. Διὸ πῇ μὲν θείως, πῇ δὲ ἀνθρωπίνως φράζων

¹ 38, 876, 40.

² 38, 896, 55.

³ 38, 900, 38.

⁴ 38, 901, 56.

⁵ 38, 1025, 5.

⁶ 38, 1032, 39.

⁷ 38, 1036, 41.

καταλλήλως τῷ καιρῷ ἀρμόσσεται...». Σαφῆς δὲ μονοφυσιτικὴ διδασκαλία καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Σεβήρου διατυπώται ἐν Πεύσει καὶ Ἀποκρίσει ΡΕΖ' ¹. Πεύσις ΡΕΖ' : «Τί οὖν, ἡ Τριάς ἐσαρκώθη καὶ ἐνηνθρώπησεν; Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ Θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, ἀλλά, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, οὐκ ἐμὴν, ἀλλ' ἡμετέραν». Ἡ ἀπόκρισις δὲν ἀναιρεῖ μετ' ἀγανακτήσεως, ὥς θ' ἀνέμενέ τις, προκειμένου περὶ ὁρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς διατυπώσεως, ἀλλὰ μᾶλλον φαίνεται ἡ ἀπάντησις καταφατικῶς διδομένη, πάντως ἐπιδεξίως καὶ λεπτεπιλέπτως, ἵνα ἐν τῇ τελευταίᾳ μόλις φράσει ὁ συγγραφεὺς διατυπώσῃ τὴν φανεράν καὶ ἐκδηλὸν μονοφυσιτικὴν ἀντίληψίν του περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας. Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς ἀποκρίνεται ὁ συγκεκρατημένος μονοφυσίτης, κατ' ἡμᾶς ὁ Σεβήρος Ἀντιοχείας : «Εἰ τοῖς ἐξῆς τῷ λόγῳ ἐπιβῆναι θελήσωμεν, ἐαυτὴν πάντως ἡ θεηγορία διασαφήσει, λέγουσα, Ὑποποίησεν, οὐχὶ ἐποίησεν, ὁ Θεός, οὐχὶ οἱ Θεοί, τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ, οὐχὶ Θεῶν. Διὰ οὖν τοῦ Ὑποποίησεν, τὰ τρία σημαίνεται πρόσωπα τῆς Θεότητος· διὰ δὲ τοῦ Ὑποποίησεν, τὸ ἐνικὸν τῆς φύσεως καὶ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δόξαματος. Ὡς καὶ ἐξ αὐτῆς ἐγνωμεν τῆς δημιουργίας ἡμῶν. Καὶ ἐποίησε γὰρ ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἐνταῦθα τὸ ἐνικὸν τῆς φύσεως πάντων βροτῶν παριστῶν. Ὑποἶπεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· ἐνταῦθα πρόσωπα δηλῶν. Καὶ ἐτέρωθι φησιν, Ὑπολείπω τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς γῆς ὃν ἐποίησα· καίτοιγε πλεῖστοι μυριάδες ἀνθρώπων ὑπῆρχον, οἱ ἐπὶ Νῶε κατακλυσθέντες, εἰ καὶ ἐνικὸν τὸ δῆμα· ἐτέρωθι δὲ τὸν Φαραώνιον πανστρατιᾶ βυθισμὸν τραγωδοῦσα ἡ θεία τῆς Μαρίας ψῆδῃ, Ὑποἶπεν τῷ Κυρίῳ, φησίν, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται· ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔρριπεν εἰς θάλασσαν· τὸ πλῆθος τῆς ἵππου ἐνικῶς, καὶ τοῦ στρατοῦ πάλιν ὡσαύτως μελωδῆσασα, πάντων καταποθέντων τῷ Ἐρυθραίῳ πελάγει, ἅμα τῷ δυστήνῳ αὐτῶν ἀνακτιπρὸς δὲ τὸν Μωσέα φησίν, Ὑποἶπεν ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ· διὰ μὲν τὸ Ὑποἶπεν τὸ ἐνικὸν καὶ ταῦτ' ὃν δηλοῦσα ἡ θεία Τριάς· διὰ δὲ τὸ τρὶς τὸ Ὑποἶπεν, τὰς τρεῖς ἐαυτῆς ὑποστάσεις καὶ πρόσωπα παριστῶσα· ἅπαξ μὲν τὸ Ὑποἶπεν, τρίτον δὲ τὸ Ὑποἶπεν φθεγγεμένη· ἀλλὰ καὶ ἡ πᾶσιν ἄφατος καὶ ἀπόρητος, ἐκ τῆς Ἀείπαιδος Μαρίας ἐνσαρκί θεοφάνεια, τοῦ μὲν Πατρὸς βουληθέντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ σαρκωθέντος, τοῦ δὲ πνεύματος συνεργήσαντος, φαίνεται ἂν γεγενῆσθαι· οὐκ ἀτονία τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ δόξαμα, ἀλλὰ πᾶσι συμφωνία τε καὶ ἐνόησι καὶ ταῦτότητι καὶ

¹ 38, 1129, 15 ε.

βασιλείας τῆς ἐν Τριάδι, εἴωθεν ἡ Γραφή τριχῶς τὰ πολλὰ τῆς θεουργίας διαιρεῖν· τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς τὸν Πατέρα ἀνάγουσα· τὰ δὲ τῆς Νέας, εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ Παῖδα Χριστόν· τὰ δὲ ἐνεστώτως θείως δρώμενα εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα». Εἶναι ἐκτὸς ἀμφισβήτησεως ὅτι τὸ ἀνωτέρω ἑκτενὲς χωρίον εἶναι μονοφυσιτικῆς κατευθύνσεως.

Συμπέρασμα. — Ἐχων τις ὑπ' ὅψιν τὴν ὅλην οἰκοδομὴν τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν Βίβλου, τῆς κακῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Καισαρίου Ναζιανζινοῦ φερομένης, ὧς καὶ τὰς λογοτεχνικὰς, φιλολογικὰς καὶ θεολογικὰς προϋποθέσεις, ὑφ' ἃς πλέκεται ἡ ὅλη ἀντιρρητικὴ καὶ κατηχητικὴ - προπαγανδιστικὴ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Διαλόγου ἀφ' ἐνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ὅλην σκέψιν καὶ μόρφωσιν καὶ φιλολογικὴν ἱκανότητα πρωτοτύπου διατυπώσεως δογματικῶν ἐννοιῶν τοῦ ἐκ Πισιδίας καταγομένου διαβοήτου Πατριάρχου Ἀντιοχείας Σεβήρου, ἀσφαλῶς θὰ εὕρῃ δεδικαιολογημένην τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ ὑπ' ὅψιν ἔργον προέρχεται ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ διακεκριμένου μονοφυσίτου, μόνου ἱκανοῦ, κατὰ τὸν μέγαν Φώτιον, «καὶ πρὸς γονὰς μὲν λόγων καὶ μάθησιν τῆς τε θύραθεν σοφίας καὶ τῆς ἡμετέρας σφριγᾶν», «καὶ πρὸς τὴν τῶν δογμάτων ἀκρίβειαν» ἥκιστα μεριμνᾶν¹.

ΚΩΝΣΤ. ΜΠΟΝΗΣ

¹ Migne, PG, 103, 689, Κῶδιξ 210.